

L'ESTÓMAC DE BARCELONA I EL MARESME

A LA BAIXA EDAT MITJANA: ELS BOUS DE BARCELONA

per Ramon A. Banegas i López

Doctor en història

Introducció: l'estómac de Barcelona

La ciutat de Barcelona durant els segles XIV i XV tenia una població d'aproximadament uns 30.000 habitants. Aquest nombre, tot i que patí sotragades a causa de les crisis demogràfiques causades, entre altres motius, per les epidèmies o les guerres, aconseguí romandre força estable gràcies a la migració que arribava des de les comarques interiors de Catalunya. Barcelona era la ciutat més important de la Corona d'Aragó i una de les més importants de la Mediterrània occidental (tot i no arribar a la població de Venècia o Gènova). Alimentar una població amb un nombre important d'habitants sempre ha estat un repte ple de dificultats, que tant comerciants com autoritats polítiques han hagut d'aprendre a salvar.

A la ciutat de Barcelona, els segles XIV i XV, hi habitava gent de tota mena, des de nobles i rics burgesos fins a menestrals i pobres pidolaires. No tothom menjava el mateix, però tant els rics com els pobres tenien necessitat de menjar.

Si analitzem ràpidament les dietes urbanes dels diferents grups socials que habitaven la Barcelona baixmedieval, podem veure que hi ha dos aliments comuns a totes: el pa i la carn.

El pa de blat era el principal aliment de tots els grups socials que habitaven la ciutat, fins a tal punt, que tot allò que no era pa en un dinar o un sopar era considerat companatge, allò que acompanya el pa. De fet, el pa era tan important, que l'abundància o la carestia de pa als forns de la ciutat era el que indicava si s'estava en temps d'abundància o de fam. El segon producte en importància a totes les dietes urbanes baixmedievals era la carn. És ben cert que a la baixa edat mitjana la carn, a diferència del blat, no era considerada un aliment imprescindible per a sobreviure, però en canvi es considerava l'aliment que millor preservava la salut de les persones i el que ajudava més a recuperar la salut quan s'estava malalt. A més, era considerat l'aliment per excel·lència de la noblesa i, entre les classes treballadores,

era tingut per un aliment necessari per a totes aquelles persones que en la seva feina havien de fer esforç físic.

De carn, a la ciutat se'n consumia de moltes classes, des de les carns de qualitat més alta, només accessibles per a les butxaques més solvents, fins a les carns de qualitat ínfima, consumides pels habitants de la ciutat amb menys recursos.

Entre els nobles i l'alta burgesia les carns més preuades eren les de la volateria: pollastres, gallines, capons, oques, paons i ànecs; entre els quadrúpedes la carn més fina era la de cabrit, si bé la carn més consumida per les classes altes urbanes era la carn de moltó (mascle de l'ovella adult, però no vell). Entre aquestes carns d'alta qualitat i les de més baixa qualitat com podien ser la carn d'ovella i de cabra, els menuts d'aquests mateixos animals o fins i tot les carns d'animals morts fora de la ciutat per malaltia o atacats per feres, n'hi havia tota una escala de qualitats per a tots els gustos i les butxaques. Aquesta realitat trenca el fals mite que diu que a l'edat mitjana els membres de la classe treballadora no menjaven carn: en menjaven de manera quotidiana, si bé en petites quantitats i de qualitat baixa i, fins i tot, ínfima.

D'entre totes les carns que es venien a les carnisseries barcelonines a la baixa edat mitjana, la que més es venia era la de moltó, una previsió de venda dels consellers de la ciutat del 1462 diu que en un any se'n podien vendre 520.000 lliures carnisseries, el doble que tota la resta de les carns juntes; li segueix en consum a molta distància el bou, la vaca i el porc, i la resta de carns ja té un paper marginal.

Per a aconseguir aprovisionar de carn una ciutat gran com Barcelona, calia una complexa organització comercial, perquè els centres productors de bestiar eren molt allunyats de la ciutat, atès que els voltants de Barcelona eren dedicats als cultius intensius de vinya i horta, cultius de difícil convivència amb la ramaderia. Per tant, els carnisseres, per a aconseguir llur matèria primera, havien de fer llargs viatges fins a les pastures d'hivern de la plana d'Urgell, l'Aragó i el Baix Ebre; fins a les pastures d'estiu dels Pirineus i el Maestrat; o fins a territoris especialitzats en la producció com l'illa de Menorca.

Les rutes per a aprovisionar de carn Barcelona: la ruta del Maresme

El camí que havia de fer el bestiar des de les fires i els mercats rama-

ders fins a la ciutat de Barcelona era un camí llarg, tortuós i ple de dificultats. En el viatge els ramats combinaven tant les grans rutes mercaderes com el camí reial que unia Barcelona amb Lleida i Saragossa, com les rutes de la transhumància, més llargues i lentes, però on el bestiar tenia més facilitat per a alimentar-se.

En general, el bestiar oví que es consumia a Barcelona provenia de tres grans zones: la plana de Lleida, en relació amb les zones contigües de l'Aragó i amb els Pirineus de Lleida i de l'Aragó; els Pirineus centrals catalans, que comprendria les comarques de la Cerdanya, el Capcir i el Ripollès; i el Baix Ebre, en contacte amb la comarca dels Ports i el Maestrat, ja al País Valencià i les comarques properes del Baix Aragó. Aquestes rutes, que unien els principals centres ramaders amb la ciutat, recorrien valls i muntanyes, però no passaven pel Maresme. En canvi, a la ruta que portava el bestiar des de Menorca i des de l'Empordà fins a la ciutat de Barcelona, el Maresme sí que hi tenia un paper significatiu.

Potser el cas més interessant és el del bestiar provinent de Menorca, atès que es tracta de l'únic bestiar que arriba a la ciutat per mar. Menorca era una illa especialitzada en la producció ramadera,

la llana de les ovelles de Menorca era considerada com una de les més fines d'Europa i els principals comerciants de llana italians tenien delegacions a l'illa, on compraven la llana, fins i tot abans de la tosa de les ovelles. Juntament amb les ovelles es criaven bous i vaques. De fet, del total de la producció ramadera de l'illa, aproximadament un 4% seria bestiar boví destinat a la venda per a carn a Mallorca i a Barcelona.

Els bous i les vaques comprades a Menorca per carnisers o comerciants barcelonins eren traslladats en vaixell fins a Blanes, on eren desembarcats i des d'aquí, seguint el corredor d'aiguamolls que ha donat nom a la nostra comarca, arribarien a la desembocadura del Besòs, zona de pastura a les

portes de Barcelona. El perquè del desembarcament dels bous a Blanes i no a Barcelona es deu molt probablement al fet que la capital de Catalunya durant els segles XIV i XV no tenia port i els vaixells fondejaven a una certa distància de la platja, i les mercaderies arribaven a la costa amb barques (llaüts); així, doncs, a causa de les dificultats que implicava el desembarcament dels bous i les vaques a Barcelona, els mercaders preferien desembarcarlos a Blanes — on sí que hi havia port — i fer després el recorregut fins a la ciutat a peu. Aquesta ruta que resseguia els aiguamolls maresmencs també fou utilitzada pel bestiar que venia de l'Empordà durant la guerra civil catalana, que enfrontà la Generalitat i la ciutat de Barcelona amb el rei Joan II entre els anys 1462 i 1472. L'Empordà com a zona d'aprovisionament ramader i la ruta que la connectava amb la ciutat eren marginals en temps de pau, però en tallar-se les comunicacions de Barcelona amb el centre i el sud de Catalunya, totes dues esdevingueren estratègiques per al bon aprovisionament càrnic de la ciutat.

El camí que havia de seguir el bestiar des de les fires i els mercats ramaders fins a Barcelona era llarg i ple de perills. Els principals perills no eren pas les dificultats del ter-

reny o les inclemències del temps, sinó els mateixos senyors feudals que poblaven la terra. Aquests senyors feudals solien tenir drets jurisdiccionalment sobre la seva senyoria, cosa que els convertia en petits reis en el seu territori, amb capacitat per a cobrar impostos i fer justícia. Un dels impostos més lucratiu per a aquests senyors era el que es cobrava sobre el pas de mercaderies per la seva senyoria, el qual rebia diversos noms: peatge, passatge, castillatge... Els ciutadans de Barcelona, gràcies a un privilegi de Jaume I concedit el 1232, no havien de pagar aquests impostos. Tot i això, a partir dels anys trenta del segle XV comencen a sovintejar els segrests de ramats que tenien com a destí Barcelona per part dels senyors feudals, que exigien drets de pas a la seva senyoria. Aquests segrests es generalitzaren durant la guerra civil i la immediata postguerra, davant la impotència de les autoritats municipals que veuen perillar el bon abastament de carn de la ciutat.

Al Maresme, durant els anys d'incertesa de la guerra civil i la immediata postguerra, els senyors que dominaven la ruta que resseguia la costa i uneix les comarques septentrionals amb Barcelona protagonitzaren diversos segrests de bestiar, segrests es feren per

ordre dels vescomtes de Cabrera (senyors de Blanes), pels Armen-dáriz (senyors de Palafolls i de bona part de l'Alt Maresme, des del 1465) i pel senyor de Mataró. Tots tres senyors, però especialment els Armendáriz i els vescomtes de Cabrera, eren senyors molt poderosos que havien tingut un paper destacat a la guerra en el bàndol del rei, cosa que feia que les autoritats municipals haguessin d'anar amb peus de plom a l'hora d'enfrontar-s'hi, atès que es trobava en una posició de debilitat pel seu paper al costat de la Generalitat fins l'últim moment. Així, doncs, accions que haguessin estat habituals abans de la guerra, com l'enviament de diplomàtics per a intentar alliberar el bestiar i cobrar les compensacions, les allegacions al rei o fins i tot la utilització de l'host de Barcelona contra aquests nobles, no es fan sinó que només s'envien unes dèbils queixes en forma de carta.

Els senyors saberen treure profit a la debilitat de la ciutat per a revitalitzar vells drets jurisdiccionals oblidats o fins i tot inexistents i compensar així els danys de la guerra i la pèrdua de valor que havien patit les rendes feudals des de la segona meitat del segle XIV. Només cap a final del segle XV, Barcelona recupera la seguretat en si mateixa i en la monarquia, torna a enfrontar-se

als senyors feudals que li prenen el bestiar i reprèn el lideratge perdut.

Conclusions

En definitiva, el Maresme dins la xarxa d'aprovisionament de carn de Barcelona a la baixa edat mitjana tenia un paper marginal, però que esdevingué fonamental en moments difícils quan la ciutat veié tallades les vies de comunicació amb el centre i el sud de Catalunya. El bestiar que creuava el Maresme camí de la capital de Catalunya seguia els aiguamolls costaners, que esdevenien un corredor verd de fàcil trànsit, si no fos pels senyors feudals que durant la guerra civil i la immediata postguerra segrestaren diversos ramats de la ciutat aprofitant la posició de debilitat de Barcelona. Els senyors feudals van trobar en aquests segrests una via per a compensar les pèrdues econòmiques que els havia suposat la guerra i la pèrdua de valor de les rendes feudals. Les autoritats de Barcelona, en canvi, patien aquests segrests que posaven en perill l'abastament de carn de la ciutat i encarien els preus, cosa que generava greus tensions entre una ciutadania empobrida i molt sensibilitzada amb les pujades de preus. Els intents de les autoritats municipals d'evitar aquests

segrests resultaren infructuosos fins l'última dècada del segle XV, quan la ciutat recuperà l'autoritat davant els senyors del Principat.

Bibliografia

BANEGAS i LÓPEZ, Ramon A., *L'aprovisionament de carn de Barcelona durant els segles XIV i XV*. 2007. (Tesi doctoral inèdita.)

CÀCERES i NEVOT, Juanjo, *La participació del consell municipal en l'aprovisionament cereal de la ciutat de Barcelona (1301-1430)*. 2006. (Tesi doctoral inèdita.)

CASASNOVAS i CAMPS, Miquel Àngel, *Història de Menorca*. Palma: Ed. Moll, 2005.

CUADRADA i MAJÓ, Coral, *El Maresme medieval: Les jurisdiccions baronials de Mataró i de Sant Vicenç de Vilassar (hàbitat, economia i societat, segles X-XIV)*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 1988.

—, «Sobre les relacions camp-ciutat a la baixa edat mitjana: Barcelona i les comarques de l'entorn», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, núms. 11-12 (1990-91). (Revista editada pel Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona.)

RIERA i MELIS, Antoni, «Estructura social y sistemas alimentarios en la Cataluña bajomedieval», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, núms. 14-15 (1994).

—, «La red viaria de la Corona Cata-

lanoaragonesa», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, núms. 23-24 (2002-2003).

ROSELLÓ i VAQUER, Ramon, *Llibre del notari de ciutadella Jaume Riudavets (1450-1453)*. Maó: Consell Insular de Menorca, 1982.

ROVIRA i MERINO, Joan, i Ferran MIRALLES i SABADELL, *Camins de transhumància al Penedès i al Garraf: Aproximació a les velles carrerades per on els muntanyesos i els seus ramats baixaven dels Pirineus a la marina*. Barcelona: Associació d'Amics dels Camins Ramaders, 1999.

SOBREQUÉS i VIDAL, Santiago, i Jaume SOBREQUÉS i CALICÓ, *La guerra civil catalana del s. XV*. Barcelona: Ed. 62, 1973. 2 vol.

VILÀ i VALENTÍ, Joan, «La transhumància a Catalunya», dins *El món rural a Catalunya* (Barcelona: Curial, 1973).